

Jaroslav Med

"Z e z e m ě s e m e n d o z e m ě k ř í ž ě"

/Doslov k výboru z opomíjeného básníka/

V novodobých českých dějinách patrně neexistuje tragičtější předěl než druhá světová válka; její apokalyptický dráp zasáhl tak hluboko do těla národa, že vznikly jen těžko zhojitelné rány v duchovně tvůrčí tkáni národa. V literatuře zasáhl nejen vrcho-ly /V. Vančura, J. Čapek/, ale poznamenal celou jednu generaci /za jejíž symbol můžeme považovat Jiřího Ortena/, v níž zničil mnohé klíčící naděje i tvůrčí rozlety a bolestně ovlivnil její vztah k člověku i světu. K příslušníkům této generace patří rovněž básník, překladatel, esejista a objevený editor I v a n S l a - v í k. Narodil se v Praze /23.1.1920/ a jako syn truhlářského dělníka poznal vábné i nevábné stránky života na pražské peri-férii. Naše vše ale poznamenala jeho studentská léta na gymná-ziu v Praze-Vršovicích literatury; objevením poezie překonával nejen mizérii válečného života, ale hledal v ní i výraz sebe sama. Teprve po roce 1945, kdy dokončil okupací přerušená stu-dia na filozofické fakultě UK, vstupuje opravdu do literatury už jako svébytná a výrazná básnická osobnost. I svým povoláním chtěl být blízko literatuře: po krátkém redakčním intermezzu /v letech 1946-47 byl redaktorem časopisu Vyšehrad/ si zvolil dráhu pedagogickou, aby mohl ve studentech probouzet zájem o literaturu. Podstatnou část svého života /od roku 1952/ pak strávil jako středoškolský profesor v Hořovicích u Berouna, kde žije dodnes.

Slavíkova básnická prvotina Snímání /1947/, zahrnující i jeho tvorbu z válečných let, byla přijata kritikou neobyčejně příznivě; Ivan Slavík začal být obecně považován za jednoho z nejtalentovanějších autorů poválečné nastupující básnické generace. Jeho nástup byl však brzy přetržen kulturně politickou situací padesátých let, která neměla pochopení pro jeho spirituálně laděnou poezii. V této době, kdy Slavík své vlastní verše píše toliko "pro domo sua", se začíná rýsovat profil Slavíka-překladatele, který dává své tvůrčí nadání do služeb mnoha cizích básníků, aby se posléze v průběhu let stal jedním z klasiků českého moderního básnického překladatelství. Jeho vlastní básnická tvorba se znovu dostává ke čtenáři až po více než patnácti letech, kdy vychází v rychlém sledu několik jeho básnických sbírek: Deník Arnošta Jenče /1964/, Já A.J. /1965, obě tyto sbírky vyšly pouze jako bibliofilské tisky Aloise Chvály/, Stín třtiny /Čs. spisovatel 1965/, Osten /Mladá fronta 1968/ a Hlohový vítr /Růže, České Budějovice 1968/. Tvorbu z let sedmdesátých a osmdesátých pak připomíná útlý svazek veršů Dvacet pozdních básní aneb Zařikávání naděje /vyšel jako premie Spolku českých bibliofilů v roce 1988/.

Zatímco Slavíkova původní poezie je dosud prezentována pouze sedmi básnickými knihami, jeho překladatelská aktivita se zdá být skoro nepřehledná. Pomineme-li množství překladů jednotlivých básní otištěných pouze časopisecky či v různých antologiích a zaměříme-li se toliko na knižně vydané soubory překladů, leží před námi úctyhodná řada svazků, jimiž vešly do českého literárního kontextu básníci nejrozumnějších dob a národů. Již pouhá jejich jména xrx svědčí o náročnosti cílů, jež si vždy kladl a klade Slavík-překladatel - z francouzské

literatury např.: Ch. Baudelaire, P. Claudel, Ch. Peguy, J. P. Toulet, J. Laforque; z anglo-americké: E. A. Poe, R. L. Stevenson, G. M. Hopkins; z německé: Novalis, J. Eichendorf, G. Mörike; z ruské: F. I. Tjutčev, A. A. Fet, I. A. Bunin, V. J. Brjusov, V. F. Bokov; z latinsko-americké a španělské: M. de Cervantes, G. Mistralová, R. Dário, Juana de la Cruz. Jedinečnou částí Slavíkova překladatelského díla jsou jeho neobyčejně cenné a objevené pohledy do nitra starých předkolumbovských kultur amerického kontinentu. Jeho práce z této oblasti /Sláva a pád Tenočtitlanu, Popól Vúch, Motýl z obsidiánu/ představují prvořadou kulturní hodnotu nejen svými překladatelskými kvalitami /Slavík překládal z původních aztéckých a ~~my~~ mayských pramenů/, ale i autorovými zasvěcenými komentáři, v nichž nás podrobně seznamuje s neznámým světem dávno zaniklých kultur. Nad jeho překladatelským dílem lze pouze konstatovat, že se Ivan Slavík řadí k oněm nemnoha překladatelům-objevitelům, jejichž zásluhou zdomácněla v českém literárním povědomí řada děl, která svou básnickou velikostí vytvářela podnětný horizont i pro českou básnickou tvorbu.

Ivan Slavík je básník a překladatel, životní důležitost poezie se mu ale nezjevuje toliko v jeho vlastních a přeložených verších; ve své podstatě je romantickou osobností, pro kterou je bytostným ponížením poezie i vědomí, že kdesi v zapomenutí leží autentické básnické hodnoty, bez nichž může hybnout steskem třeba jen jedno jediné neznámé lidské srdce. Proto se spouští nejen do málo prozkoumaných hlubin české literatury, ale hledá i v jejích mělčinách, všude tam, kudy už prošla literární historie, aby mohl její vědecké objektivitě klást znepokojivě subjektivní otázky po smyslu a hodnotě

básnického díla, jehož velikost se koncentrovala třeba jen do několika básnických slok. V Máchově stínu hledá nezanedbatelné hodnoty českého romantismu, které naším očím zastínila Máchova genialita /Romantikové před Máchou, kolem Máchy a po Máchovi, 1988/, stírá nádech sentimentu z básnického ~~výrazu~~ odkazu Vítězslava Hálka /Srdce písněmi dotýkané, 1974/, zdůrazňuje velikost a vývojovou nezastupitelnost básnického díla Richarda Weinera /Mezopotamie, 1965/ a připomíná tvůrčí rozsah slavné básnické generace devadesátých let /Zpívající labutě, 1971/ i nespravedlivé zapomenutí některých jejích příslušníků /J.Opolský: Představení v soumraku, 1968/. Kategorickým imperativem svého objevitelství připomene literární historii především dvě jména :Irmu Geisslovou /Zraněný pták, 1978/ a Hermora Lilia /Verše tajného básníka, 1982/, aby se mohla stát plnoprávnou součástí české literární historie. V tomto svém objevitelství - jež je doprovázeno prací analytickou, jejímž plodem často bývají brilantní jirátovské literárně historické eseje - nehledá Slavík náhradu za vlastní tvorbu ani se v cizích básnických osudech neskryvá před naléhavostí vlastního básnického osudu. Je objevitelem básnických hodnot, neboť věří v životodárnou moc poezie, jak to zdůraznil v jednom časopiseckém rozhovoru: "Mezi objevováním a psaním poezie není žádný nepřekonatelný rozpor; je v tom táž víra v krásu, v potřebnost čistého, ryziho poselství. Obecně řečeno: poezie je vždycky důvěra, že žít má smysl." A k tomu lze ~~řádku~~ dodat snad jen jediné: různorodá tvůrčí aktivita Ivana Slavíka je dokladem toho, že i v komputerovém věku může tiché, ale tvořivé gesto jednoho zdánlivě osamělého jedince znamenat víc než prázdná halasnost mnoha efemérních ~~přesahů~~ předsevzetí. Vše může

být změněno a vše se může pozvednout z prachu všednosti a zapomenutí, nevzdá-li se lidské srdce naděje, že lze i těmi nejskromnějšími prostředky přerůst náš ~~me~~ omezený lidský horizont; což konečně dosvědčuje i jeho vlastní životní a básnický osud.

II.

Básnický svět Ivana Slavíka začal dostávat pevné kontury v čase druhé světové války, kdy se krutost člověka a dějin obnažovala až na kost a naděje žila pouze v skrytu lidských srdcí. "Jakmile dětství odtroubili peklo se začalo", tímto poznáním, obsaženém v pozoruhodném debutu Snímání, se otevřela před mladým básníkem hlubina utrpení, jehož existence jej bude provokovat po celý život. Prostor tohoto utrpení, jak ho vymezoval ~~v~~álečný prožitek, byl sice velice konkrétní - "Před vraty marast a za vraty hnůj" -, ale mladý básník ho od samého počátku vnímal jako prostor mnohem širší a specificky lidský, v němž se formulovaly a formulují věčně platné otázky po smyslu lidského osudu. Podnícen ostnem utrpení, začal básník snít svůj sen o čistotě a ryzosti uprostřed nenávisti a rozkladu, aby se tak odkryl jeho bytostně romantický habitus /odtud také pramení jeho ^eceloživotní zájem o romantismus/, který z něho posléze učiní básníka sladké trpkosti a ~~diz~~harmonické harmonie.

Slavíkův básnický sen o čistotě a ryzosti, vyrostlý ze stejné dobové atmosféry jako například Ortenovy Elegie, se pohyboval v různorodých literárních souřadnicích. Na jedné straně byl přitahován barokně-durychovskou protikladností lidských smyslů; kolik jen je u Slavíka panenek a děvčátek,

symbolizujících konflikt čistoty a smyslnosti, tak jako je spleť vlasů smyslným echem ženské krásy i klubkem hadů. Na druhé straně ale jako básník ryze městský nemohl nebýt přitáhován nepatetickou linií velkoměstských scénérií, jejich krásnou ošklivostí, zakrývajících stejně rozeklanou dvojdomost jako lidská duše. Tak jako jeho jen o málo starší současníci, básníci ze Skupiny 42 /zejména J.Kolář/, nachází i Slavík ve velkoměstské periférii, kde se setkává civilizace s přírodou, symbol jakéhosi pásma přechodu, v němž se střetává, tak jako v člověku, okouzlení s utrpením a láska s chtíčem. Jistá literárnost oné barokní antitetičnosti a duchovní vyprázdněnost velkoměstských kulis, leckdy vnějškově poetizovaných obrazem pouťových tanečnic a komediantů, nemohly však dát básníkovi, který "nepřestal toužit po ztraceném ráji", pevný bod, z něhož by mohl pochopit základní pravdy nebe a země. Chápe-li Slavík ve Snímání poezii jako "rozprášenou švadronu snů" a "zpěv uštknutého", nemohl hledat její svébytnost a podstatu toliko v kráse /a že zde tento přirozený svod krásy byl, to dokumentují některé z jeho melických veršů/, protože ta byla zpochybňována diskontinuitou obrazu světa. V této "hodině mezi psem a vlkem" Slavíkovy poezie to byla básnická osobnost Richarda Weinera, která fascinovala Slavíka² opravdovostí, s níž dospívala k životní plnosti přes²tratoliště marných ideálů a zoufalou osamělost. V požadavku autentického prožitku všeho - včetně zoufalství /"... k Bohu se lze dostat jedině důsledným zoufalstvím, to je zoufalstvím, jehož žádné chlácholení neobelstí..." R.Weiner, Lazebník/ spatřoval R. Weiner základní předpoklad básnického a lidského přesahu všednodennosti. Toto pojetí souznělo se Slavíkovým hledáním niterných jistot,

o které chtěl opřít svou básnickou výpověď. Těžce a úporně překonával Slavík všechny svody negace, včetně fosforeskující krásy rozkladu a periférní exotiky, a s weinerovskou opravdovostí kladl sám sobě i světu otázky: "pro milosrdenství boží řekni kam to všichni jdem / že trosky našich setkání nemilosrdně mlčí proti sobě jako kordy", aby posléze dospěl k poznání, že jediným zdrojem radosti a pokoje je pro lidské srdce betlémská hvězda - "a ta nikdy nezhasne".

Tímto poselstvím se uzavírá básnická sbírka Snímání, v níž se Slavík s ~~xxx~~ celoživotní definitivností přimkl k hodnotám duchovním a stal se básníkem osobité křesťanské spirituality. Tuto cestu, která nebude lemována mílníky snadnosti, už nikdy neopustí. Jeho básnickému světu zůstane cizí březinovsky-zahradníčkovský patos duchovních vizí - na to je příliš poznamenán krutostí válečného zážitku, také demlovsko-reynkovské "uzemnění" v řádu přírody mu nemůže poskytnout milost pokory - na to je příliš velkoměstským člověkem. Prostor pro svou spiritualitu musí vydobývat z všední existence městského člověka, opuštěného všemi jistotami tradičně prožívaného křesťanství. V lyrice z padesátých let /Stín třtiny/, ~~xxx~~ v době, v níž se rozpor mezi nutností a možnostmi smířoval ve jménu zářné utopie, prochází Slavíkova transcendentála obyčejným pokojem, v kterém žije člověk, obklopený prostými věcmi lidské každodennosti. A ty mu neustále dosvědčují, že i ony jsou součástí zázraku stvořeného, jen nesmí být přehlédnuta dokonalá plnost jejich smyslu. Symbolicky to vyjadřují dva typicky slavíkovské situační emblémy: "prázdný rukáv" a "srdce"; v jejich protikladu je zosobněna touha po

plnosti lidského bytí, stojícího neustále na hranici mezi vědomím sebe a druhého, na hranici mezi zázračností věcí a jejich propadem do nicoty. Z tohoto prožitku protikladnosti vyrůstá dramatická Slavíkovy poezie; skutečnost kolem nás se v neustálých protikladech přeskupuje a táže po svém smyslu, "rub věcí se hlásí k slovu ještě za živa". Tímto hledáním přesahu ve všednosti Slavík svým způsobem souzněl i s tehdejšími tendencemi soudobé české poezie /tzv. poezie všedního dne/, která stavěla proti obecnosti idejí konkrétní lidský prožitek. Tyto souvislosti jsou patrné zejména v dvoudílném veršovém cyklu /Deník Arnošta Jenče, Já A.J./, kde poselství^o smyslu- plnosti všedního opřel o určitý lidský příběh, čímž se x zároveň pokusil o ~~wziřx~~ určitou epizaci své básnické výpovědi, obdobně jak o to usilovala česká poezie na přelomu čtyřicátých a padesátých let /O. Mikulášek, V. Holan, J. Kolář/. Slavík jako básník křesťanské spirituality však nad světem obyčejného člověka sklenul ideální svět křesťanských světců /básnický cyklus Světla/, kteří dokázali gestem nezištné lásky proměnit všednost v nevysýchající zdroj radosti.

Jak zrál v průběhu ~~žánrově~~ času člověk, zrál i básník; v Slavíkově tvorbě od šedesátých let do současnosti /Osten, Hlohový vítr, Dvacet pozdních básní/ je zřetelný výrazný posun "ze země semen do země křížů". Zázračnost všednosti je vstřebána jako základní předpoklad básníkovy pobytu ve světě, nic však ale nemůže překrýt naléhavost otázek, které se znovu a znovu vnucují básníkovu nitru. Samota, deprese z "nelásky plodící nebytí" a pocit vyvrženosti /"K ničemu zde a jako by ne už zde/ i hledání vlastní podoby ve vrstvách prožitého času /"rád by kvetl, ale mohl jen šedivě růst"/

227

a stálá snaha bytostného romantika o něco se opřít v tom ustavičeném rozkmitu mezi trháním a scelováním - to jsou základní prožitkové konstanty Slavíkova básnického světa tohoto období. Nic z vnějšku nemůže harmonizovat autorův úporný zápas o existenciální jistoty, i když se ve své nové tvorbě /zvláště ve sbírce Hlohový vítr/ mnohem těsněji než dříve přimyká k řádu přírody. "Pevné milníky ročních dob setby i sklizně" jsou sice jistou hrází proti nicotě, ale básník ve svém úsilí o plnost bytí stále cítí, že zde něco schází, že se pořád něco skrývá za prehistorií tvarů, gest a činů. Ono máchovské "to co se nic nazývá", onu imanenci do nenávratna plynoucího času lze přemoci jedině odvězným skokem do transcendentního prostoru víry a lásky. A tyto dvě ze základních křesťanských ctností se Slavíkovi zkonkrétnily ve znamení kříže x - "To je to zkřížení dřev / na kterém je rozpjata / veškerá jistota nad propastí". Ve jménu této jistoty pak básník překonává veškerou nejistotu svého osudu, s ní spíná veškerou svou naději.

Myšlenková zralost a soustředěnost k tomu nejpodstatnějšímu, co utvářelo definitivní obraz Ivana Slavíka-básníka, přirozeně ovlivňovaly i proměnu jeho básnických výrazových prostředků. Převažuje-li na počátku v jeho verších silná výrazová expresivita, včetně záliby v traklovských obrazech rozkladu a hnití i obliba básní v próze, v procesu jeho básnického vývoje se vše poznenáhlu zklidňuje, začíná dominovat konkrétní metaforika a verš tihne ke gnómské úsečnosti a prostotě. I když svou obraznost nikdy nezbavil přirozené opory o krásy tohoto světa, v jeho poezii vždy převažuje myšlenka nad pocity a náladami, a tak před námi vyvstává

228
charakteristický obraz reflexivního lyrika, jehož spirituálně
pojatý obraz světa nikdy nezpřetrhal pouta s konkrétními jevy
pozemské skutečnosti; i to patří koneckonců k charakteristice
opravdového básníka.

Výbor z dosavadní básnické tvorby Ivana Slavíka, který
předkládáme čtenáři, je vlastně také trochu knihou o osudech
části té básnické generace, kterou křtila druhá světová válka
a která prošla mnoha temnými tunely mlčení a nepochopení, aniž
ztratila svou tvář a charakter. A básnické, stejně jako přek-
ladatelské dílo Ivana Slavíka, vnáší do tvůrčího spektra této
generace významnou a osobitou hodnotu: láskyplný hlas básníka
-křesťana, volajícího lidskou duši a svědomí k odpovědnosti
za veškeré dílo tohoto světa.